

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

КОРОПАТНИК Ігор Михайлович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 342.95

У статті проаналізовано положення правових актів, які регулюють сферу взаємодії інститутів громадянського суспільства і Збройних Сил України. Зроблено висновок, що в цих правових документах акумульовано вже набутий досвід взаємодії між інститутами громадянського суспільства і органами державної влади в Україні, потреби, які наразі існують у цій сфері, та необхідність дотримання загальноприйнятих демократичних стандартів у вказаних взаємовідносинах.

Ключові слова: правове регулювання, взаємодія, громадянське суспільство, інститути громадянського суспільства, Збройні Сили України.

The article analyzes the provisions of the legal acts regulating the sphere of interaction between civil society and the Armed Forces of Ukraine. It was concluded that these instruments have already accumulated experience gained interaction between civil society and government authorities in Ukraine, needs that exist in this area, and the need to comply with generally accepted democratic rules in these relationships.

Key words: legal regulation, cooperation, civil society, civil society institutions, the Armed Forces of Ukraine.

Вступ. Сучасні умови розвитку держави України, які включають як активне реформування діяльності всіх державних органів та їх переорієнтацію на забезпечення, у першу чергу, прав, свобод та інтересів людини і громадянина, так і необхідність досягнення цілей проведення антитерористичної операції, обумовлюють підвищену увагу до проблем взаємодії Збройних Сил України і громадянського суспільства.

Актуальність дослідження особливостей правового регулювання такої взаємодії пов'язана з потребою у створенні всіх необхідних умов, а також правових механізмів реалізації інтересів суб'єктів відносин, що складаються у сферах забезпечення національної безпеки та обороноздатності нашої держави, громадського контролю за функціонуванням її воєнної організації тощо.

Питання, пов'язані із взаємодією інститутів громадянського суспільства і органами державної влади, ґрунтовно розглядали у своїх роботах В. Б. Авер'янов, О. І. Гук, Я. О. Кагляк, А. Ф. Колодій, О. Л. Косенчук, О. С. Лотюк, О. М. Семьоркіної, С. М. Третяк, В. Л. Федоренко та ін. Однак, питання безпосередньої співпраці громадських утворень і Збройних Сил України у вітчизняній правовій науці майже не досліджено.

Метою написання статті є визначення особливостей правового регулювання взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України на сучасному етапі розвитку Української держави.

Виклад основного матеріалу. Основоположний принцип існування і діяльності інститутів громадянського суспільства в Україні закріплено нормами статті 36 Конституції

України: громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки тощо (ст. 36) [1]. Водночас, в основі взаємодії інститутів громадянського суспільства та Збройних Сил України лежить конституційний принцип, згідно з яким оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України; але разом з тим захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є справою всього Українського народу (ст.ст. 17, 65 Конституції України) [1].

Воєнною доктриною України, затвердженою Указом Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015, наголошується, що усунення загрози державному суверенітету та територіальній цілісності України, забезпечення відсічі збройній агресії Російської Федерації та створення умов для відновлення територіальної цілісності України потребує мобілізації всіх політичних, економічних, воєнних та соціальних можливостей держави і суспільства, що передбачає комплексне планування дій, централізоване керівництво та координацію зусиль складових сектору безпеки і оборони, державних і громадських організацій, об'єднаних спільними цілями [2].

Закон України від 19.06.2003 № 964-IV «Про основи національної безпеки України», який встановлює основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів, поряд із Збройними Силами України (а також органами державної та судової влади тощо) у якості рівноправних суб'єктів забезпечення національної безпеки визначає і безпосередньо громадян України та їх об'єднання (ст. 4 Закону України «Про основи національної безпеки України»). При цьому розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина визнані такими ж пріоритетами

національних інтересів України, як і захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України (ст. 6 Закону України «Про основи національної безпеки України») [3]. Водночас, виходячи із нормативно-правового статусу Збройних Сил України, безумовно, їх повноваження (і воєнної організації держави в цілому) у сфері забезпечення національної безпеки займають пріоритетну позицію і полягають у забезпеченні оборони України, захисті її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів; протидії зовнішнім загрозам воєнного характеру. Разом з тим, повноваження громадян України та інститутів громадянського суспільства, як суб'єктів забезпечення національної безпеки, полягають у звертанні уваги суспільних і державних інститутів на небезпечні явища і процеси у різних сферах життєдіяльності країни; а також у захисті власних прав та інтересів, та власної безпеки у законний спосіб і законними засобами (ст. 9 Закону України «Про основи національної безпеки України») [3]. Тим самим вони доповнюють повноваження державних інститутів, у т.ч. воєнної організації, забезпечуючи цілісність демократичної системи держави.

У загальному сенсі громадянське суспільство визначають, як суспільство громадян з високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних властивостей, яке утворює розвинені правові відносини з державою; суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага. Разом з тим це вся сукупність існуючих у суспільстві відносин, які не є державно-політичними, такого боку життєдіяльності суспільства та окремих індивідів, який перебуває поза сферою впливу держави, за межами її директивного регулювання й регламентації; це механізм соціальної взаємодії, що складається з системи місцевого самоврядування, різноманітних об'єднань, суспільних рухів і публічної комунікації, місце соціальних дій, відносно автономних від держави [4]. Активне, впливове і розвинене громадянське суспільство є важ-

ливим елементом будь-якої демократичної держави та відіграє одну з ключових ролей у впровадженні нагальних суспільних змін і належного врядування, в управлінні державними справами і вирішенні питань місцевого значення, розробці і реалізації ефективної державної політики у різних сферах, утвердженні відповідальності перед людиною правою держави, розв'язанні політичних, соціально-економічних та гуманітарних проблем [5].

Взаємодія Збройних Сил України з інститутами громадянського суспільства ґрунтується, у першу чергу, на принципах забезпечення національної безпеки, визначених вищезгаданим Законом України «Про основи національної безпеки України», у тому числі: пріоритеті прав і свобод людини і громадянина; верховенстві права; демократичному цивільному контролю над Воєнною організацією держави та іншими структурами в системі національної безпеки та ін. (ст. 5 Закону України «Про основи національної безпеки України») [3].

З метою створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної влади на засадах партнерства, забезпечення додаткових можливостей для реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, задоволення суспільних інтересів з використанням різноманітних форм демократії участі, громадської ініціативи та самоорганізації 26.02.2016 р. Указом Президента України № 68/20 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки [5].

У першу чергу, у вказаній Національній стратегії звертається увага на необхідність запровадження європейських правил та підходів до відносин між державою та громадськістю на основі принципів, закладених в Угоді про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого – від 27.06.2014 р. Так, зокрема, остання передбачає посилення можливостей організацій громадянського

суспільства, сприяння соціальному діалогу між ним і державою, у т.ч. у контексті впровадження реформ в Україні [6]. При цьому, враховуючи численні перешкоди для такого діалогу, пов'язаного, зокрема, з недостатньою прозорістю діяльності органів державної влади та забюрократизовані процедури такої взаємодії, низький рівень взаємної довіри; недосконалістю чинного законодавства; недостатнім рівнем гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу у сфері розвитку громадянського суспільства [5], Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, передбачено активне співробітництво між Україною і Європейським Союзом з питань громадянського суспільства (глава 26 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом). Наприклад, зміцнення контактів та взаємного обміну досвідом між усіма секторами громадянського суспільства в Україні та державах-членах Європейського Союзу; забезпечення кращої обізнаності та розуміння його базових цінностей; сприяння процесу інституційної розбудови та консолідації організацій громадянського суспільства та ін. [6].

Нормами «Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки» окреслені основні принципи, на яких будується взаємодія між громадянським суспільством і органами державної влади, а саме: пріоритет прав і свобод людини і громадянина; верховенство права; прозорість, відкритість та взаємовідповідальність; політична неупередженість і недискримінаційність стосовно всіх видів організацій громадянського суспільства; конструктивність та ін. [5]. Разом з тим необхідно зауважити, що стосовно взаємодії між громадянським суспільством та Збройними Силами України казати про повне дотримання зазначених принципів неможливо як з об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Так, якщо при додержанні принципу прозорості та відкритості пріоритетом об'єктивно виступає принцип захисту національної безпеки України (це, зокрема, стосується змісту стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовки та проведення вій-

сьових операцій, показників, які характеризують організацію, чисельність, дислокацію, бойову і мобілізаційну готовність, бойову та іншу військову підготовку, озброєння та матеріально-технічне забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань тощо (ст. 8 Закону України «Про державну таємницю»), то знайти об'єктивне обґрунтування недотриманню принципу політичної неупередженості і недискримінаційності щодо окремих інститутів громадянського суспільства майже не можливо (наприклад, щодо професійних спілок тощо).

Також серед загальних нормативно-правових актів у сфері розвитку громадянського суспільства в Україні необхідно звернути увагу на Національну стратегію у сфері прав людини, затверджену Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015, метою реалізації якої є забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника під час визначення державної політики, прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування [7]. Цей програмний документ передбачає, зокрема, такі стратегічні напрями, як забезпечення свободи думки і слова, вираження поглядів і переконань, доступу до інформації та вільного розвитку особистості; свободи мирних зібрань та об'єднань; прав учасників антитерористичної операції тощо [7].

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», затверджена Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015, передбачає синергію зусиль органів влади та громадянського суспільства для просування України у світі з метою формування довіри до України, спрямування її позиціонування у світі на користь політичним та економічним інтересам нашої держави, а також на зміцнення її національної безпеки і відновлення територіальної цілісності; та водночас реформування системи національної безпеки та оборони з метою підвищення обороноздатності держави, реформування Збройних Сил України та інших військових формувань України відповідно до сучасних вимог та з урахуванням досвіду, набутого у ході антитерористичної операції, а також розвиток оборонно-промислового

комплексу для максимального задоволення потреб армії тощо [8]. При цьому головною передумовою реалізації Стратегії визначено суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності. Так, відповідальність влади полягає у проведенні реформ, забезпеченні балансу інтересів між громадянським суспільством, державою і бізнесом, гарантуванні дотримання прав людини. У той час, як на громадянське суспільство покладені завдання щодо контролю влади, дотримання принципів гідності та неухильного додержання Конституції України та законів України [8].

Питання взаємодії громадянського суспільства і безпосередньо Збройних Сил України знайшли своє відображення також у «Річній національній програмі співробітництва Україна - НАТО на 2016 рік», затвердженій Указом Президента України від 12.02.2016 р. № 45/2016. Так, зокрема, ця Програма передбачає проведення реформ у цьому напрямку з максимально широким залученням інститутів громадянського суспільства; забезпечення контролю з боку громадянського суспільства за діяльністю центральних та місцевих органів виконавчої влади; сприяння діяльності інститутів громадянського суспільства у проведенні аналізу щодо забезпечення основних прав і свобод людини та громадянина з урахуванням інтересів внутрішньо переміщених осіб, а також щодо стану додержання законодавства про свободу слова та захист професійної діяльності журналістів; неухильне дотримання принципів свободи слова та відкритості діяльності органів державної влади, забезпечення доступу громадян до інформації, недопущення цензури і перешкоджання професійній діяльності журналістів, що реалізується у постійному конструктивному діалозі з громадськістю тощо [9].

У якості середньострокових цілей вказаною Програмою визначені такі заходи, як створення належних умов функціонування Суспільного телебачення і радіомовлення України; реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації; створення умов для провадження про-

фесійної діяльності журналістами, іншими працівниками засобів масової інформації; скасування державної монополії на інформацію та гарантування доступу до суспільно необхідної інформації; проведення всебічних консультацій з представництвами міжнародних неурядових організацій з питань запобігання та боротьби з корупцією з урахуванням кращих світових практик та стандартів; активізація співпраці з Мережею партнерства Україна - НАТО з питань підвищення рівня обізнаності громадянського суспільства, а також з громадськими об'єднаннями та неурядовими організаціями України, що опікуються проблематикою відносин України з НАТО і питаннями євроатлантичної безпеки щодо інформування громадськості про співробітництво України з НАТО і особливості відносин між ними; сприяння організації прес-турів представників засобів масової інформації під час проведення в Україні багатонаціональних військових навчань за участю підрозділів збройних сил держав - членів НАТО; забезпечення здійснення ефективного демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України та ефективного функціонування громадських рад при державних органах, які відповідно до законодавства здійснюють керівництво військовими формуваннями, з метою вдосконалення механізму демократичного цивільного контролю над Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями (з цією метою, зокрема, передбачено проведення експертних консультацій та семінарів з питань посилення демократичного цивільного контролю; забезпечення щорічного видання «Білих книг» суб'єктами, що входять до складу сектору безпеки і оборони України; удосконалення механізму інформування громадськості про державну політику у сфері національної безпеки і оборони України; забезпечення на постійній основі інформування громадськості про результати діяльності складових сектору безпеки і оборони України та ін.); за допомогою засобів масової інформації - забезпечення позитивного іміджу Міністерства оборони України та Збройних Сил України у суспільстві в умовах протистояння терористичній загрозі на Схо-

ді держави, популяризації військової служби, зокрема служби у військовому резерві (у т.ч. завершення оптимізації системи структурних підрозділів Міністерства оборони України, які виконують функції підтримання зв'язків із засобами масової інформації; проведення регулярних брифінгів і прес-конференцій за участю керівного складу Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України тощо) та ін. [9].

На нашу думку, необхідно також звернути увагу на положення «Річної національної програми співробітництва Україна - НАТО на 2016 рік» та рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України», що стосуються удосконалення систем матеріально-технічного та медичного забезпечення Збройних Сил України, у т.ч. психологічної та психіатричної допомоги учасникам бойових дій у Збройних Силах України; відновлення та ремонт військової техніки; забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей (у т.ч. перепідготовка та соціальна адаптація військовослужбовців, які звільнені та звільнятимуться з військової служби); розвитку соціально-гуманітарного забезпечення військовослужбовців [9; 10]. Оскільки це ті сфери, у яких на цей час здебільше складаються взаємовідносини між такими інститутами громадянського суспільства, як харитативні організації (благодійні та волонтерські) та Збройними Силами України.

На підставі викладеного вище **можна зробити висновок**, що в цих правових документах акумульовано вже набутий досвід взаємодії між інститутами громадянського суспільства і органами державної влади в Україні, потреби, які наразі існують у цій сфері, та необхідність дотримання загальноприйнятих демократичних правил у вказаних взаємовідносинах.

Література

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, Ст. 141.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015

року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>.

3. Про основи національної безпеки України. Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003, № 39, Ст. 351.

4. Словник термінів за тематикою громадянське суспільство. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/news/article/show/11.

5. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Указ Президента України від 26.02.2016 № 68/2016. Офіційний вісник України. 2016, № 18, Ст. 716.

6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої

сторони від 27.06.2014 р. Офіційний вісник України. 2014, № 75, Ст. 2125.

7. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015. Офіційний вісник України. 2015, № 69, Ст. 2257.

8. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020». Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. Офіційний вісник України. 2015, № 4, Ст. 67.

9. Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна - НАТО на 2016 рік. Указ Президента України від 12.02.2016 № 45/2016. Офіційний вісник України. 2016, № 14, Ст. 567.

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України». Указ Президента України від 06.06.2016 р. №240/2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>.

